

Univerzita Komenského v Bratislave
Vedecká rada Rímskokatolíckej cyrilometodskej
bohosloveckej fakulty

ThLic. Pavol Mikula

Autoreferát dizertačnej práce

***Súčasná koncepcia vysvetľovania
prirodzeného morálneho zákona***

na získanie
teológie“

akademického titulu „doktor

v študijnom odbore doktorandského štúdia:

2.1.13.

katolícka teológia

študijný program:

katolícka teológia

BRATISLAVA (2019)

Dizertačná práca bola vypracovaná v dennej/externej forme doktorandského štúdia na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte.

Predkladateľ: **ThLic Pavol Mikula**
RKCMBF UK Bratislava

Školiteľ: **ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD.**
RKCMBF UK Bratislava

Oponenti: **doc. PhDr. Miroslav Karaba, PhD.**
TF TU Bratislava

Doc. ThDr. Martin Uhál', PhD.
TF KU Košice

ThDr. Martin Koleják, PhD.
TF KU Spišské Podhradie

Autoreferát bol rozoslaný: 07.05.2019

Obhajoba dizertačnej práce sa koná **29.05.2019 o 10.30**

pred komisiou pre obhajobu dizertačnej práce v študijnom programe doktorandského štúdia katolícka teológia vymenovanou dekanom fakulty dňa 07.05.2019 pre študijný odbor 2.1.13. katolícka teológia na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte

ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD.
dekan RKCMBF UK,
Kapitulská 26, Bratislava

Predmetom skúmania tejto dizertačnej práce je analýza aktuálnych teoretických prístupov k riešeniu otázky prirodzeného morálneho zákona a jeho ukotvenia v rámci celkovej štruktúry morálnej teológie. Cieľom tejto práce nie je celkové a systematické predloženie nejakej ucelenej filozoficko-teologickej teórie o prirodzenom zákone. Cieľom práce je v prvom rade poukázať na veľkú rôznorodosť a vzájomnú nezlúčiteľnosť teoretických návrhov riešenia otázky prirodzeného zákona, následne odhaliť rôzne ťažkosti v teoretickej štruktúre jednotlivých prístupov a aspoň prvotne načrtnúť smer ich prekonania.

Práca nie je zameraná na vylepšenie či hľadanie odpovedí v konkrétnych morálnych otázkach v rámci úcty k životu, či v oblasti biomedicíny alebo spoločensko-politického života, teda oblastí, ktoré sú už zvyčajne predmetom argumentácie prirodzeným zákonom. Naším záujmom je skôr samotná teoretická štruktúra prirodzeného zákona, odhalenie niektorých jej ťažkostí a objavenie cesty k lepšej teoretickej štruktúre, ktorá by bola väčšmi imúnna pred rôznymi už známymi námietkami voči prirodzenému zákonu.

Dnešná spoločnosť predstavuje pre teológiu nalievajúcu výzvu opätovne prehĺbiť porozumenie morálnych princípov, ktoré by mohli presvedčivejším spôsobom viesť človeka v spleti komplexných otázok postmodernej doby na správnu cestu zodpovednosti. Prehĺbenie porozumenia morálnych princípov je o to viac potrebné práve vo chvíli, keď vývoj ľudského myslenia, ako sa zdá, definitívne opustil skutočne morálnu otázku hľadania dobrého života a takpovediac sa rozpustil v neprekonateľnom a všadeprítomnom pluralizme hodnôt.

V súčasnej verejnej diskusii sa pojem prirodzeného zákona neteší dobrej povesti. Mnohí považujú prirodzený

zákon za filozofický konštrukt, ktorý bol v modernej dobe definitívne prekonaný. Dnes sa jeho význam a platnosť obhajuje takmer výlučne v oblasti katolíckej teológie, ktorá neopustila používanie tejto kategórie. Mnohí autori sa rôznym spôsobom snažia dokazovať platnosť a miesto prirodzeného zákona vo filozofickej a teologickej diskusii a odpovedať na námietky vznesené proti nemu. Otázka prirodzeného zákona je vo svojej povahe otázkou dialógu so všetkými ľuďmi dobrej vôle, je otázkou univerzálnosti viery, ktorá apeluje na svedomie každého človeka. Vytrvalá obrana prirodzeného zákona zo strany katolíckej teológie je zároveň obranou vzájomnej súvislosti medzi formou svedomia a objektívnym významom foriem spoločenského života.

Dizertačná práca vychádza z krátkeho prehľadu niektorých vyjadrení Učiteľského úradu Cirkvi ohľadom argumentácie prirodzeným zákonom (1. kapitola). Výslovné odvolávanie sa na prirodzený zákon zo strany cirkevného magistéria sa objavuje až v devätnástom storočí, keď bol učiteľský úrad postavený pred problém, ako riešiť partikulárne diskusie v oblasti morálky, a tiež pred otázku, ako ospravedlňovať svoju pozíciu tvárou v tvár sekularizovanému svetu.

Okrem, podľa teológov, prvej explicitnej citácie prirodzeného zákona, ktorú nachádzame v encyklike Leva XIII. *Libertas praestantissimum*, a ktorú následne preberá aj encyklika *Veritatis Splendor*, ostatné miesta magistéria sú väčšinou odvolaním sa na jeho platnosť. Ide skôr o použitie prirodzeného zákona pri argumentácii, než o vysvetľovanie jeho povahy. Argumentácia prirodzeným zákonom je tu použitá na obranu a pripomenutie rôznych základných ľudských práv a povinností (encyklika Leva XIII., *Libertas praestantissimum*

a Jána XXIII., *Pacem in terris*) alebo ako rozhodujúce kritérium pri otázkach týkajúcich sa manželského života (encyklika Pia XI., *Casti connubii* a Pavla VI., *Humanae vitae*). A nakoniec, posledný relevantný dokument k téme pochádzajúci z práce Medzinárodnej teologickej komisie hovorí o potrebe nového pohľadu na prirodzený zákon (*Hľadanie univerzálnej etiky. Nový pohľad na prirodzený zákon*). Dokument sa javí skôr ako podnet k novému zamysleniu nad danou témou a naliehavé pozvanie k mnohostrannému dialógu než podanie ucelenej a organickej náuky o prirodzenom zákone. V tomto dokumente dobre odráža aktuálny stav diskusie ohľadom prirodzeného zákona, ktorá je témou tejto práce.

Morálno-teologická diskusia je poznačená veľkou rôznorodosťou teoretických riešení otázky prirodzeného zákona (2. kapitola). Zároveň, otázka prirodzeného zákona je neoddeliteľne spätá s jej klasickou a systematickou formuláciou, ktorú nadobudla zvlášť v čase vrcholnej scholastiky zásluhou diela Tomáša Akvinského. Preto je delenie autorov v aktuálnej teologickej diskusii do značnej miery závislé od viac alebo menej kritického spôsobu, akým sa snažia prevziať či zrevidovať pojem prirodzeného zákona v rámci Tomášovej teoretickej schémy.

Aktuálne teoretické riešenia otázky prirodzeného zákona predstavujú bohatú škálu rôznych prístupov. Prvým z analyzovaných prístupov je výslovne „tomistický“ prístup, ktorého teoretická schéma a argumentačný aparát vychádzajú priamo z Tomášovej teologickej syntézy. Autori, ktorých možno zaradiť do tejto skupiny, sa snažia obhájiť stálu platnosť a aktuálnosť tomášovskej teoretickej schémy, ktorá by bola použiteľná bez väčšieho kritického prehodnotenia aj

v konfrontácii s novými aktuálnymi problémami. Mnoho krát ide o prístup, ktorého primárnym cieľom je skôr obhájiť základné pravdy o človeku a jeho morálnom konaní, odvolaním sa na prirodzený zákon, a nie o preverenie či prehĺbenie zodpovedajúcej teoretickej štruktúry (Carlo Caffarra, Zenon Grocholewski). Iní autori majú väčšiu teoretickú ambíciu a ich prístup k otázke prirodzeného zákona je už v skutočnosti teoretickým rozvinutím Tomášovho diela určitým smerom, aj keď svoj prístup prezentujú skôr ako domyslenie Tomášovej teórie v nových aktuálnych problémoch (Aldo Vendemiati, Martin Rhonheimer). Ťažkosťou týchto teoretických riešení je v menšej či väčšej miere nereflektovanie fenomenologickej kritiky ontológie a antropológie, ktorá poukazuje na nemožnosť definovať osobu vychádzajúc z jej predpokladanej podstaty odhliadajúc od praktickej skúsenosti. Následným problémom bude ťažkopádne uchopenie konania človeka, ktoré zostane vyvedené z bytia.

Ďalším, už radikálne odlišným teoretickým návrhom riešenia je takzvaná neoklasická teória (John Finnis, Germain Grisez, Joseph Boyle). Táto teória je nazvaná klasická, pretože chce byť návratom k Tomášovmu dielu, odlišným spôsobom akým Tomášovo dielo bolo prijaté manualistami, ktorí predstavujú jeho konvenčné vysvetľovanie. Základným úmyslom teórie je prekonať problém závislosti etiky od metafyziky. Prirodzený zákon je uchopený ako praktický princíp, ako forma samotného praktického rozumu, a nie ako jeho objekt, čím má byť prekonaný problém výčitky z naturalistického omylu. Táto teória je však veľmi odlišná alebo „nová“ voči Tomášovmu mysleniu, zvlášť čo sa týka celej jej štruktúry od najdôležitejšieho pojmu „základných hodnôt“ vzájomne nezredukovateľných a neporovnateľných medzi sebou a tiež v celkovom teoretickom postupe, ktorý

zakladá morálne uvažovanie na naratívnej analýze praktického uvažovania. Táto má zabezpečiť objektivnosť a univerzálnosť noriem vyplývajúcich z takto odhalených univerzálnych dohier. Napriek tomu, že autorom neoklasickej teórie sa podarilo vstúpiť a stať sa vyrovnaným súperom aktuálnej filozofickej diskusie, znovu nastoliť otázku prirodzeného zákona, ktorému sa zvykla venovať pozornosť už len z hľadiska čisto historického, veľmi problematickou je práve definícia základných dohier, ktoré sa majú nachádzať ešte na úrovni pred-morálnej, tvrdenie o ich vzájomnej neporovnateľnosti a zavedenie následného pojmu celkového ľudského naplnenia. Celková výstavba logickej argumentácie, odhalenia základných dohier a následných morálnych požiadaviek neopisuje dostatočne priliehavo ľudskú skúsenosť.

Ďalší zásadne odlišný prístup je určité „nové transcendentálne založenie tomistickej doktríny o prirodzenom zákone“ (Eberhard Schockenhoff). Toto nové ukotvenie Tomášovho učenia vychádza z autonómie praktického rozumu od rozumu teoretického, pretože praktický rozum sa nelimituje len na aplikovanie morálnych hodnôt alebo praktických dohier na skutočnosť, ale má svoju špecifickú logiku. Tiež vychádza z tomistickej idey, ale kantisticky prevzatej, o ľudskej hodnote konajúceho subjektu, ktorý vyžaduje rozpoznanie základných a nevyhnutných (transcendentálnych) podmienok, vyplývajúcich z praktických dohier, ktoré realizujú jeho bytie v zmysle fyzickom aj spirituálnom. Nakoniec však zostáva nejasné, akým spôsobom chce tento prístup preklenúť oddelenie medzi absolútnymi formálnymi princípmi a konkrétnymi kontingentnými princípmi, ktoré je typickým a zároveň problematickým znakom kantovej kritiky praktického rozumu.

Ďalším skúmaným prístupom k otázke prirodzeného zákona a k celej teórii morálnej teológie je hermeneutický

prístup (Klaus Demmer), ktorý prináša zásadné výhody. Prvou z nich je prekonanie metafyzického intelektualizmu prítomného v manualistike. Nie je možné zredukovať prirodzený zákon na systém intelektualistických nemeniteľných princípov, ale treba uznať jeho zviazanosť s konkrétnou „historicitou“ ľudskej skúsenosti. S tým je spojené prekonanie zredukovania svedomia na abstraktný rozum a uznanie prepojenia medzi morálnou pravdou a historicitou, teda medzi morálnym uvažovaním a skúsenosťou.

V dizertačnej práci prichádzame k presvedčeniu (3. kapitola) o nevyhnutnosti skutočného premyslenia konceptu prirodzeného zákona vychádzajúc z fenomenologicko-hermeneutického prístupu (Giuseppe Angelini). Okrem nevyhnutnej mediácie subjektu tento prístup vychádza z uznania väzby medzi kultúrou a vierou. Riešenie otázky prirodzeného zákona je tu ponúknuté cez väčšie inšpirovanie sa biblickým pojmom zákona aj čo sa týka samotnej teoretickej štruktúry morálneho zákona.

Dizertačná práca poukazuje na niektoré základné tvrdenia, ktoré vyplynuli z uvedeného prierezu rôznymi teoretickými prístupmi k otázke prirodzeného zákona, a ktoré sa snaží aj v konfrontácii s nimi preveriť.

1. Otázka prirodzeného zákona nie je len otázkou určitého výseku morálnej teórie, ktorá by sa venovala problémom súvisiacim napríklad s ochranou ľudského života, s využívaním biomedicínskych technológií, alebo rešpektovania ľudskej dôstojnosti a podobne, ale sa týka celkového pochopenia morálneho zákona ako takého. Teda otázku prirodzeného zákona treba riešiť cez obnovené uvažovanie nad najzákladnejšími pojmami morálnej teórie, ktoré opisujú antropologickú štruktúru človeka: Rozum, vôľa, prirodzené

náklonnosti, svedomie, zákon, sloboda, viera a ich vzájomné vzťahy.

2. Obnovené premyslenie antropologickej štruktúry človeka nemôže ignorovať kritiku, ktorú nastolila v modernej dobe teória fenomenológie, zvlášť podmienku praktickej mediácie subjektu. Prirodzenosť nemožno definovať vo svojej identite bez vzťahu ku konaniu a pred konaním. Pripustiť nevyhnutnú praktickú mediáciu subjektu, teda skutočnosť, že človek prichádza k poznaniu seba a čohokoľvek len sprostredkované cez „mediáciu“ reálneho konania, konania druhých, v rodinných vzťahoch, v spoločnosti znamená pripustiť aj jeho ďalšiu podlžnosť voči kultúre. Tiež treba pripustiť spoločnú kultúrnu mediáciu každého významu ľudského života, či sa to týka života viery, či rozumového poznania a prekonať ich vzájomnú odcudzenosť. Iba tak bude možné objaviť pravdivo zákon zakódovaný vo vzájomnej dobrej blízkosti ľudí, v základných ľudských vzťahoch a spoznať, že tento prirodzený zákon nakoniec nie je odlišný od zákona, ktorý dáva Boh.

3. Oživenie porozumenia ľudskej skúsenosti a tiež štruktúry zákona by malo vychádzať viac z biblického pojmu zákona (*Torah*) a nie z intelektualistického pojmu *lex*, ako nám ho sprostredkovala filozofická a teologická tradícia myslenia. Zákon vychádza zo vzťahu s Bohom, zo zmluvy, z konkrétnej skúsenosti Božieho ľudu s Bohom. Zákon je skôr poučením na cestu vo chvíli pokušenia a príkazom zotrvať vo viere v predchádzajúce Božie dobrodenia než zoznamom základných minimalistických príkazov apriori prístupných rozumu.

ABSTRACT

MIKULA, Pavol: Current understanding of natural moral law. [dissertation thesis]. Comenius University in Bratislava. Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius. Department of Moral Theology. Tutor: ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD. Bratislava: RKCMBF UK, 2019. 216 p.

The main topic of the dissertation thesis is the critical reading of the basic theoretical approaches to the natural moral law. We mainly distinguished these theoretical approaches: the Thomistic or neo-Thomistic approach, the neoclassical theory, the proposal to link the transcendental Kantian approach with the Thomistic approach, and ultimately the approaches based on phenomenological hermeneutics. The use of natural law in argumentation by the Magisterium has a special status. The work points out the incompatibility and diversity of the proposed theoretical solutions which are not always sufficiently immune to various objections especially coming from naturalism or rationalism, which represents a serious difficulty of the current moral-theological debate. The way out of this complex situation is the re-understanding of the relationships between the basic human powers (reason, will, memory, freedom and faith, etc.) within the phenomenological attention, recognizing the necessary practical and cultural mediation of the subject, as well as the reconsideration of the philosophical-theological concepts of law and conscience from the point of view of the Scripture and biblical experience.

Keywords:

natural law, phenomenological approach, conscience, practical mediation

Vybraná bibliografia

- ANGELINI, Giuseppe. *Teologia morale fondamentale. Tradizione, Scrittura e teoria*. Milano: Glossa, 1999. ISBN 88-7105-098-3.
- ANGELINI, Giuseppe. La legge morale naturale. Per rimediare allo sfinimento della categoria. In: *Teologia*. 2005, roč. 30, č. 3, s. 235 – 245. ISSN 1120-267X.
- ANGELINI, Giuseppe. ed. *La legge naturale. I principi dell'umano e la molteplicità delle culture*. Milano: Glossa, 2007. ISBN 978-88-7105-232-8.
- ANGELINI, Giuseppe. La legge morale naturale e la „giustizia“ delle leggi. Prospetto storico. In: SANNA, Ignazio. ed. *Dignità umana e dibattito bioetico*. Roma: Edizioni studium, 2009, 194 – 210. ISBN 978-88-3824-085-0.
- BEAUCHAMP, Paul. *L'uno e l'altro testamento*. Brescia: Paideia, 1976. ISBN 978-88-7105-122-2.
- BOTTURI, Francesco. Naturalismo etico e prospettiva classica. In: BOTTURI, Francesco, MORDACCI, Roberto. eds. *Natura in etica*. Milano: Vita e pensiero, 2009, s. 47 – 68. ISBN 978-88-343-1846-1.
- BUDZISZEWSKI, J. *What we can't not know*. Dallas: Spence publishing company, 2003. ISBN 1-890626-54-6.
- CAFFARRA, Carlo. Legge naturale. Matrimonio e procreazione. In: VIAL CORREA, Juan de Dios, SGRECCIA, Elio. eds. *Natura e dignità della persona umana a fondamento del diritto alla vita: Le sfide del contesto culturale contemporaneo: Atti dell'ottava assemblea generale della pontificia accademia per la vita*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2002, s. 239 – 250. ISBN 88-209-7429-0.

- DEMMER, Klaus. *Interpretare e agire. Fondamenti della morale cristiana*. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1989. ISBN 88-2151-826-4.
- DEMMER, Klaus. *Fondamenti di etica teologica*. Assisi: Cittadella editrice, 2004. ISBN 88-308-0780-X.
- FINNIS, John. *Legge naturale e diritti naturali*. Torino: Giappichelli, 1996. ISBN 883484212X.
- FUMAGALLI, Aristide. L'amore come legge. In: *La Scuola Cattolica*. 2007, roč. 135, č. 1, s. 3 – 28; ISSN 1827-529X.
- FUMAGALLI, Aristide. La legge naturale nella teologia cattolica. In: *Rivista di Teologia Morale*. 2008, č. 159, s. 311 – 317. ISSN 0391-0946.
- FUMAGALLI, Aristide. *L'Eco dello Spirito. Teologia della coscienza morale*. Brescia: Queriniana, 2012. ISBN 978-88-399-0458-4.
- GROCHOLEWSKI, Zenon. Prirodzený zákon v náuke Cirkvi. In: *Nové horizonty*, 2012, roč. 4, č. 1, s. 7 – 17. ISSN 1337-6535.
- GÜNTHÖR, Anselm. *Morálna teológia I/a*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1989.
- CHIODI, Maurizio. Tecnica e morale: la questione della vita. In: BOLIS, Ezio, CASATI, Lino, CHIODI, Maurizio, COLOMBO, S. eds. *L'esperienza morale*, Bergamo: Litostampa, 2000, s. 91 – 120.
- CHIODI, Maurizio. *Etica della vita. Le sfide della pratica e le questioni teoriche*. Milano: Glossa, 2006. ISBN 88-7105-187-4.
- CHIODI, Maurizio. A quarant'anni dall'Humanae vitae. Alcune questioni ancora aperte. In: *La Rivista del Clero Italiano*, 2008, roč. 89, č. 7/8, s. 517 – 527. ISSN 0042-7586.

- CHIODI, Maurizio. *Teologia morale fondamentale*. Brescia: Queriniana, 2014. ISBN 978-88-399-2421-6.
- IOANNES PAULUS II. Adhortatio apostolica Familiaris Consortio (22.11.1981). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1982, roč. 74, s. 81 – 191.
- IOANNES PAULUS II. Litterae encyclicae Veritatis Splendor (6.8.1993). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1993, roč. 85, č. 12, s. 1133 – 1228.
- IOANNES PAULUS II. Litterae encyclicae Fides et ratio (14.9.1998). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1999, roč. 91, s. 5 – 88.
- IOANNIS XXIII. Litterae encyclicae Pacem in terris (11.4.1963). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1963, roč. 55, č. 5, s. 257 – 304.
- LEO XIII. Litterae encyclicae Libertas praestantissimum (20.6.1888). In: *Acta Sanctae Sedis*, 1887, č. 20, s. 593 – 613.
- LEO XIII. Litterae encyclicae Rerum novarum (15.5.1891). In: *Acta Sanctae Sedis*, 1890-1891, roč. 23, s. 641 – 670.
- MACINTYRE, Alasdair. *After virtue. A Study in Moral Theory*. London: Gerald Duckworth, 1981; tal. preklad: *Dopo la virtù. Saggio di teologia morale*. Milano: Feltrinelli, 1988. ISBN 88-8358-921-1.
- MARCHESI, Angelo. Alcune riflessioni sul saggio di E. Schockenhoff. In: *Rassegna di Teologia*, 2013, roč. 54, č. 2, s. 293 – 299. ISSN 033-9644.
- MEDZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, Hledání univerzální etiky. Nový pohled na přirozený zákon. In: POSPÍŠIL, Ctirad. V. *Dokumenty mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 75 – 155, ISBN 978-80-7195-468-2.

- MELINA, Livio. Esperienza, amore e legge. L'agire umano al crocevia di natura e scienza. In: *Antropotes*. 2008, roč. 24, č. 1, s. 57 – 76. ISBN 978-88-8272-469-6.
- MORDACCI, Roberto. La prospettiva kantiana e l'appello alla natura: può esistere un naturalismo kantiano. In: BOTTURI, Francesco, MORDACCI, Roberto. eds. *Natura in etica*. Milano: Vita e pensiero, 2009, s. 25 – 46. ISBN 978-88-343-1846-1.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Bible a morálka. Biblické kořeny křesťanského jednání*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-367-8.
- PAULUS VI. Litterae encyclicae Humanae vitae (25.7.1968). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1968, roč. 60, s. 481 – 503.
- PIUS XI. Litterae encyclicae Casti connubii (31.12.1930). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1930, roč. 22, s. 539 – 592.
- POSPÍŠIL, Ctirad. V. Problematika přirozeného zákona a tajemství muže z Nazareta. In: *Communio*, 2010, roč. 14, č. 2, s. 36 – 53. ISSN 1211-7668.
- POSPÍŠIL, Ctirad. V. ed. *Dokumenty mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-468-2.
- RHONHEIMER, Martin. *Legge naturale e ragione pratica. Una visione tomista dell'autonomia morale*. Roma: Armando Editore, 2001. ISBN 88-8358-251-9.
- RHONHEIMER, M. La legge morale naturale: conoscenza morale e coscienza. La struttura cognitiva della legge naturale e la verità della soggettività. In: VIAL CORREA, Juan de Dios, SGRECCIA, Elio. eds. *Natura e dignità della persona umana a fondamento del diritto alla vita. Le sfide del contesto culturale contemporaneo. Atti dell'ottava*

- assemblea generale della pontificia accademia per la vita (Città del Vaticano, 25-27 febbraio 2002)*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 2003, s. 125 – 158. ISBN: 88-209-7429-0.
- SCHOCKENHOFF, Eberhard. *Etica della vita. Un compendio teologico*. Brescia: Queriniana Brescia, 1997. ISBN 88-3990-391-7.
- SCHOCKENHOFF, Eberhard. Un approccio kantiano alla teoria della legge naturale di Tommaso d'Aquino. In: *Concilium*. 2010, roč. 46, č. 3, s. 452 – 462. ISSN 1125-7164.
- SCHOCKENHOFF, Eberhard. Fede e libertà umana. In: *Rassegna di Teologia*, 2012, roč. 53, č. 3, s. 476 – 489. ISSN 033-9644.
- SKOBLÍK, Jiří. Univerzální etika. Průběžně glosovaný výťah textu Medzinárodní teologické komise na téma Hledání univerzální etiky. In: *Teologické texty*, 2012, č. 2 [online], Dostupné na internete: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2012-2/Univerzalni-etika-Jeste-k-tematu-TT-2-2011.html>
- SS. CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II. Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et Spes (7.12.1965). In: *Acta Apostolicae Sedis*, roč. 1966, č. 58, s. 1025 – 1120.
- SS. CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Decretum de institutione sacerdotali Optatum totius (26.10.1965). In: *Acta Apostolicae Sedis*, 1966, roč. 58, s. 713 – 727.
- TOMMASO D'AQUINO, *La Somma Teologica, Prima parte*. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2014. ISBN 9788870948516.

- TOMMASO D'AQUINO, *La Somma Teologica, Seconda parte, Prima Sezione*. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2014. ISBN 9788870948523.
- VENDEMIATI, Aldo. *La legge naturale nella Summa Theologiae di S. Tommaso d'Aquino*. Roma: Edizioni Dehoniane Bologna, 1995. ISBN 88-3960-586-3.
- VENDEMIATI, Aldo. *San Tommaso e la legge naturale*, Città del Vaticano: Urbaniana University Press, 2011. ISBN 978-88-401-4038-4.